

https://doi.org/10.31516/2410-5325.061.031

УДК 792.5 + 792.2 :929

Л. Й. Кохан, асистент-стажист кафедри сольного співу, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, м. Харків

kokhan.luda@gmail.com

https://orcid.org/0000-0003-4954-1804

РЕПЕРТУАР МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНОГО ТЕАТРУ М. СТАРИЦЬКОГО (1885–1891 РР.)

Проаналізовано драматургічну діяльність М. Старицького протягом 1885–1891 рр. та відомості про вистави театру під його керівництвом у цей період. Визначено чинники, що впливали на формування репертуару означеного театру: внутрішні (склад труп; особистий досвід М. Старицького) і зовнішні (необхідність конкурувати з великими театральними колективами; смаки глядацької аудиторії; цензурні й владні заборони та обмеження). Доведено, що репертуар театру поповнювався переважно творами, написаними М. Старицьким та учасниками його труп. Показано, що більше половини репертуарних п'єс належали до музично-драматичних жанрів (а не до суто драматичних), що підтверджує музично-драматичне спрямування театру М. Старицького.

Ключові слова: театр М. Старицького, драматургічна творчість, репертуар, музично-драматичні жанри.

Л. И. Кохан, ассистент-стажер кафедры сольного пения, Харьковский национальный университет искусств имени И. П. Котляревского, г. Харьков

РЕПЕРТУАР МУЗЫКАЛЬНО-ДРАМАТИЧЕСКОГО ТЕАТРА М. СТАРИЦКОГО (1885–1891 ГГ.)

Проанализированы драматургическая деятельность М. Старицкого в 1885–1891 гг. и сведения о спектаклях театра под его руководством в этот период. Определены факторы, повлиявшие на формирование репертуара исследуемого театра: внутренние (состав труппы; личный опыт М. Старицкого) и внешние (необходимость конкурировать с сильными театральными коллективами; вкусы зрительской аудитории; цензурные и правительственные запреты и ограничения). Доказано, что репертуар театра пополнялся преимущественно произведениями, написанными М. Старицким и участниками его труппы. Показано, что более половины репертуарных пьес относятся к музыкально-драматическим жанрам (а не к драматическим), что подтверждает музыкально-драматическую направленность театра М. Старицкого.

Ключевые слова: театр М. Старицкого, драматургическое творчество, репертуар, музыкально-драматические жанры.

L. Yo. Kokhan, assistant trainee of the department of solo singing,
I. P. Kotliarevskiy Kharkiv National University of Arts, Kharkiv

THE REPERTOIRE OF MYKHAILO STARYTSKY MUSIC AND DRAMA THEATRE (1885–1891)

Relevance of the study. The theater activities of M. Starytsky, a playwright, director, entrepreneur, have not received a worthy evaluation; in particular, there is no thorough development that touches upon to the analysis of his work on the repertoire formation of the music and drama theater during 1885–1891. This determines the choice of the subject and the relevance of the study.

The aim of the article is to analyze M. Starytsky's dramatic activities in 1885–1891 and the information about the plays of the theater under his leadership during this period.

Research Methodology. The research used the general scientific methods of cognition — analysis, synthesis, generalization, which allowed analyzing and systematizing a significant amount of material, and the methods of mathematical statistics (to determine the proportion of different genres in the repertoire of M. Starytsky theater).

Results. The data analysis on the activities of M. Starytsky theater during 1885–1891 and his dramatic creative work at the same period of time has enabled to determine that the formation of the repertoire of this theater was influenced by both internal factors (the composition of the troupe, M. Starytsky's personal experience to create music and drama performances, obtained in collaboration with M. Lysenko, and the repertoire policies developed in the first Ukrainian professional troupe along with M. Kropyvnytskyi) and external ones (the need to compete with the powerful drama groups, the taste of the audience, censorship and diverse governmental prohibitions and restrictions, particularly on the subjects and translations of dramas).

It is important that the main source of replenishment of the repertoire of the theater was mainly M. Starytsky's dramatic activity and the actors of his troupe.

From the analysis of the genre representation of repertoire pieces of the troupes of M. Starytsky it turns out that of thirty works 16 pieces or 53% belong to music and drama genres, and 14, or 47% — to the drama works, which confirms the music and drama style of his theater.

Novelty. The internal and external factors which influenced the repertoire formation of M. Starytsky theater during 1885–1891 are determined.

The practical significance. The predominance of the music and drama genres in M. Starytsky's repertoire is shown, and thus the music and drama style of this theater is confirmed.

Key words: *M. Starytsky theater, dramatic creative work, repertoire, music and drama genres.*

Актуальність теми дослідження та постановка проблеми. Серед фундаторів українського театру одне з чільних місць посідає М. Старицький — організатор театральної справи, драматург, режисер, антрепренер. Проте тривалий час до його постаті було дещо упереджене

ставлення (про це зокрема зауважує театрознавець В. Поліщук (2008)), а його багатогранна театральна діяльність донині не набула гідної оцінки, наразі немає ґрунтовної розробки, присвяченої аналізу плідної творчої праці М. Старицького з формування репертуару музично-драматичного театру протягом 1885–1891 рр. Цим і зумовлені вибір теми й актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми історії українського театру другої половини ХІХ ст., зокрема музично-драматичного, висвітлювалися в ґрунтовних працях відомих музикологів і театрознавців. Так, особливості становлення національного музично-драматичного театру розглядав Ю. Станішевський (2006), проблемам розвитку українського театального мистецтва та суспільної ролі театру присвячено працю Д. Антоновича (2003).

В останні десятиліття спостерігається зростання зацікавленості до театральної діяльності М. Старицького, різні аспекти якої висвітлювалися зокрема в статтях таких дослідників, як С. Валуца (2015), О. Гранат (2009), В. Поліщук (2008) та ін. Проте його самовіддана праця із забезпечення репертуару музично-драматичного театру протягом 1885–1891 рр. наразі не набула ґрунтовного розгляду.

Мета статті — на підставі аналізу драматургічної спадщини М. Старицького та відомостей про вистави української трупи під його керівництвом протягом 1885–1891 рр. визначити чинники й принципи формування репертуару театру та підтвердити, що цей театр мав музично-драматичне спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Навесні 1885 р. перша українська професійна трупа, очільниками якої були М. Старицький (директор) та М. Кропивницький (художній керівник), розділилася надвоє. Тому у квітні 1885 р. М. Старицький змушений був стати на чолі власної трупи, до складу якої ввійшли переважно молоді актори — «малеча», як він їх сам назвав (1965, с. 486): Є. Боярська, Л. Манько, В. Грицай, О. Вірина, М. Маньківська, Ю. Косиненко та ін., котрі до того були на другорядних ролях. Першорядні ж актори («прима-чі», за визначенням М. Старицького (1965, с. 486)): М. Садовський, М. Заньковецька, П. Саксаганський, М. Садовська-Барілотті та ін. — пішли разом із М. Кропивницьким.

Добре розуміючи, що його актори поступаються драматичним талантом згаданим вище «корифеям» трупи М. Кропивницького, яка в той час активно гастролювала тими самими містами, що і його трупа, М. Старицький, щоб зацікавити глядача, зацентрував на музичності своїх вистав. З метою зміцнення акторського складу й підсилення вокальної частини він запросив до трупи Н. Зикову, О. Зініну, Ц. Орлика,

а протягом наступних двох років (до 1887 р.) йому вдалося зібрати гідний театральний колектив, до якого входили: 61 актор, 65 хористів, 32 музиканти оркестру. Таким чином, порівняно з театром корифеїв 1883–1884 рр., де було 32 актори, 30 хористів з хормейстером та 25 оркестрантів з капельмейстером (Валуца, 2015, с. 58–59), кількість учасників трупи зросла майже вдвічі. Причому співаків у хорі було навіть більше, ніж акторів, що свідчить про музично-драматичне спрямування театру М. Старицького 1885–1891 рр.

Більше того, з досвіду антрепренерської діяльності М. Старицький знав, що музичні вистави були доступнішими для сприймання глядачами, ніж суто драматичні, адже, як наголошує театрознавець Д. Антонович (2003, с. 87), «чиста драматична творчість без співів і танців не прищеплювалася на українському театрі». До того ж, завдяки давній дружбі з М. Лисенком і попередній спільній праці з написання та постановки оперних творів, М. Старицький був більше обізнаним і досвідченим саме в музичному жанрі.

Зазначені чинники (склад трупи, глядацькі вподобання, досвід створення музично-драматичних вистав, набутий у співпраці з М. Лисенком), безперечно, впливали на формування репертуару театру М. Старицького.

Крім того, М. Старицький зважав на досвід репертуарної політики, напрацьований протягом 1883–1885 рр. у першій українській професійній трупі. Тому в афіші його театру в 1885–1891 рр. залишилися ті вистави, які користувалися прихильністю глядачів у виконанні «театру корифеїв»: «малоросійські» опери «Наталка Полтавка» І. Котляревського та «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка; драми «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «Глитай, або ж Павук» та «Невольник» М. Кропивницького, «Назар Стодоля» Т. Шевченка; водевілі М. Кропивницького «По ревізії» та М. Старицького «Як ковбаса та чарка, то минеться й сварка»; опера С. Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм»; оперета М. Старицького «Чорноморці» та його ж опери «Гаркуша» й «Утоплена» (три останні твори — з музикою М. Лисенка). Отже, серед зазначених тринадцяти творів до музично-драматичних жанрів належать вісім (або майже 62 %): дві «малоросійські» опери, три опери, два водевілі та оперета. І лише п'ять п'єс (приблизно 38 %) є драматичними (хоча в драмі «Назар Стодоля» наявна досить виразна музична складова: це і народні пісні, вплетені в текстову тканину п'єси, й «опера» вставка П. Ніщинського «Вечорниці»; так само і в драмах М. Кропивницького «Дай серцю волю, заведе в неволю» та «Доки сонце зійде, роса очі виїсть» істотною складовою є фольклорні музичні

елементи, тобто українські народні пісні, що активно використовуються в тексті згаданих творів).

Звичайно, до репертуару свого театру М. Старицький включав і нові твори, причому переважно ті, що належали до музично-драматичних жанрів. Так, протягом 1885–1991 рр. його трупою було поставлено: драму з музикою «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» (1885 р.), оперу «Різдвяна ніч» (січень 1887 р.), музичну драму «Ніч під Івана Купала» (лютий 1887 р.) (автором текстової частини всіх трьох п'єс є М. Старицький, автор музики — М. Лисенко); музичну комедію М. Старицького «За двома зайцями» (написана 1883 р., у репертуарі від 1885 р.), водевіль М. Старицького «По-модньому, або Коли б не турнюри, не здихались би мацапури» (1887 р.), оперети «Пилип-музика» М. Янчука (вересень 1887 р.) та «Сорочинський ярмарок» (написано М. Старицьким за М. Гоголем, композитор — М. Гротенко). Остання оперета відзначається виразною музичною драматургією, що зокрема підкреслює й О. Гранат (2009, с. 345).

Отже, М. Старицький є автором шести нових п'єс із семи, адже через брак драматичних творів українською мовою для забезпечення репертуару свого театру він змушений був активно займатися драматургічною діяльністю. Оскільки ж йому доводилося одночасно виконувати ще й функції директора та режисера, то в умовах браку часу він удається до вже перевіреного методу створення нових п'єс — переробки для театру прозових та «несценічних» драматичних творів інших авторів. Так, музична комедія «За двома зайцями» перероблена з малосценічної п'єси І. Нечуя-Левицького «На Кожум'яках»; опера «Різдвяна ніч» та оперета «Сорочинський ярмарок» написані за мотивами прозових повістей М. Гоголя; драма «Ніч під Івана Купала» є переробкою повісті російської письменниці О. Шабельської; за основу музичної драми «Ой не ходи, Грицю, та й на вечорниці» драматург узяв сюжет відомої української народної пісні. Підкреслимо, що кожна п'єса М. Старицького, перероблених з творів — драматичних чи прозових — інших авторів, є оригінальним витвором і результатом копіткої праці драматурга. Як слушно зауважує Л. Стеценко (1969, с. 330), «усі ці творчо переосмислені і значно художньо вдосконалені п'єси вимагали багато праці й сил Старицького. Адже ж доводилося драматургічно гостріше ставити конфлікти, робити стрункішою і динамічнішою композицію, шліфувати репліки персонажів, робити напруженішими діалоги. По суті, це було написання нових творів».

Більше того, у досліджуваний період було заборонено перекладати твори будь-яких авторів українською мовою, однак переробки формально були дозволені, щоправда з деякими обмеженнями, і,

таким чином, вони ставали чи не єдиною можливістю ознайомлення українського глядача з творчістю російських та європейських письменників і драматургів. Так, протягом 1888–1890 рр. репертуар свого театру М. П. Старицький поповнив такими п'єсами, переробленими ним для сцени з прозових творів європейських авторів: 1888 р. на основі оповідання польської авторки Е. Ожешко він створив драматичний етюд «Зимовий вечір»; на матеріалі роману австрійського прозаїка К. Францоza «За правду» написав історичну драму «Юрко Довбиш» (1889 р.); інсценізацією повісті польського письменника Ю. Крашевського «Хата за селом» стала популярна музична драма «Циганка Аза» (1890 р.). І, як наголошує І. О. Мар'яненко (1951, с. 126), «<...> тільки завдяки М. П. Старицькому більшість творів цих авторів побачили сцену і на довгий час стали репертуарними та популярними серед глядачів. За незначним винятком, всі вони мають великі сценічні якості, насичені музикою, співами, танцями».

Звичайно, трупа М. П. Старицького здійснювала постановки ви- став не тільки музично-драматичних, а й інших жанрів. Це, наприклад, комедія Олени Пчілки «Світова річ» (уперше поставлена в сценічній редакції М. Старицького у вересні 1885 р.), драма М. Старицького «Не так склалося, як жадалося» («Не судилось», написана 1883 р., дозволе- на до постановки 1886 р.), комедія М. Старицького «Крути, та не пере- кручай» (переробка з п'єси Панаса Мирного «Перемудрив», поставле- на 1887 р.).

Репертуар театру поповнювався ще й завдяки тому, що М. Старицький заохочував до творчості акторів своєї трупи; так на афі- шах з'явилися драми «За друга» (актор В. Потапенко у співавторстві з М. Старицьким переробив з п'єси В. Бондаренка «Василь і Галя», по- ставлено на сцені в грудні 1887 р.), «Краще своє латане, ніж чуже хватане» (актор театру Л. Манько переробив з п'єси О. Потехіна «Чужое до- бро впрок не идет», 1889 р.), «Нещасне кохання» (Л. Манько, 1890 р.), «Не кажи гоп, поки не вискочиш» (Ю. Косиненко, 1891 р.) та ін.

Проаналізувавши згадані репертуарні п'єси української трупи М. Старицького в контексті їх жанрової належності, зазначимо, що з тридцяти творів до музично-драматичних жанрів (опера, «малоросій- ська» опера, оперета, водевіль, музична комедія, музична драма) нале- жать 16, або 53 %, відповідно, до драматичних — 14, або 47 % (хоча, як було зауважено вище, досить часто тексти драм містили яскраві музич- ні елементи — народні пісні, обряди, оперні вставки тощо). Це підтвер- джує музично-драматичне спрямування театру М. Старицького.

Зрозуміло, що не перероблені, а перекладені шедеври світової дра- матургії могли б стати окрасою репертуару трупи М. Старицького,

тим більше, що він сам був знавцем багатьох європейських мов (відомі його поетичні й прозові переклади з англійської, німецької, французької, польської, сербської), проте всі кроки драматурга в цьому напрямі виявилися безрезультатними через суворі заборони. Показовою є спроба М. Старицького долучити до репертуару свого театру оперу С. Монюшка «Галька» (Ю. Станішевський, 2006, с. 14): «1887 року М. Старицький мав намір здійснити постановку опери С. Монюшка «Галька», переклавши її лібрето на українську мову. Він звернувся до царської цензури по дозвіл, та його рукопис, пролежавши у Головному управлінні в справах друку півроку, повернувся з написом: Заборонено, 28 вересня за № 357». Усі подальші спроби М. Старицького домогтися дозволу на постановку як цієї перекладеної п'єси, так і будь-яких інших перекладених творів виявилися безуспішними. Описана ситуація залишалася незмінною протягом усієї історії становлення українського професійного театру — від 1870 до 1900 рр.

Ще одним чинником, що стримував розширення репертуару українських театрів, були цензурні обмеження й заборони щодо тематики драматичних творів, особливо це стосувалося п'єс на історичні теми. Проте М. Старицький прагнув, щоб вистави про історичне минуле України були в репертуарі його театру, та виявляв для цього неабиякі винахідливість і наполегливість. Так, про складний шлях до глядача історичної драми «Богдан Хмельницький», написаної 1886 р., дізнаємося зі спогадів доньки драматурга — Людмили Старицької-Черняхівської (2000, с. 701–702): «Одіслано її до цензури першого разу у 1886 році, дозволено до друку лише у 1897 році, а до вистави на сцені тільки у 1898 році. Дванадцять років поневірялася п'єса в цензурі! Скільки разів посилено її до цензури — того і не злічить! Прибиралися нові й нові назвиська, калічився текст <...>. Такі ж трансформації пережили і п'єси «Остання ніч», «Облога Буші» та й всі другі...». Тому М. Старицькому доводилося вести справжню тривалу боротьбу з цензурою, щоб його драматичні твори на історичні теми побачив глядач. Зауважимо: зазвичай отримати дозвіл на друк п'єси виявлялося легше, ніж на її постановку на сцені.

Звичайно, владні обмеження й штучно створені перешкоди не могли не позначитися на репертуарній афіші як театру М. Старицького, так і інших театральних установ в Україні кінця XIX ст.

Отже, формуючи репертуар свого театру, М. П. Старицький мусив ураховувати не лише численні внутрішні чинники (відсутність у трупі драматичних талантів такого ж рівня, що й «корифеї»), а й суттєві зовнішні впливи (глядацькі вподобання, урядові заборони українських вистав і театрів, цензурні обмеження тощо). І все ж усупереч створеним царським урядом перешкодам М. П. Старицький зумів так побудувати

репертуар, що його вистави здобували прихильність і пересічних глядачів, і професійних митців та театральних критиків. При цьому, незважаючи на зовнішню етнографічну мальовничість, народнопоетичну легкість і простоту, М. Старицькому вдалося донести до глядачів важливі суспільно-політичні, національно-демократичні та морально-етичні ідеї драматичних творів. Л. Стеценко (1969, с. 330) підкреслює: «Він добре розумів, що доля національного театру, його популярність серед народу значною мірою залежатиме від того, що ставитиме цей театр, які ідеї пропагуватиме він засобами сценічного мистецтва».

Висновки. Таким чином, при формуванні репертуару свого театру протягом 1885–1891 рр. М. Старицький змушений був зважати на вплив чинників як внутрішніх (виконавський рівень акторського складу трупи; особистий досвід зі створення музично-драматичних вистав, набутий у співпраці з М. Лисенком, та репертуарної політики, напрацьований у першій українській професійній трупі разом з М. Кропивницьким), так і зовнішніх (необхідність конкурувати з потужними театральними колективами, особливо з театром корифеїв під керівництвом М. Кропивницького; смаки глядацької аудиторії; цензурні й владні заборони та обмеження, зокрема на переклади й тематику драматичних творів тощо). Доведено, що репертуар театру поповнювався переважно завдяки новим драматичним творам М. Старицького та заохоченню до творчості учасників його трупи. Показано, що більше половини репертуарних п'єс належали до музично-драматичних жанрів (а не до суто драматичних): відповідно, 53 % проти 47 %, й, отже, підтверджено музично-драматичне спрямування театру М. Старицького.

Перспективи подальших досліджень — вивчення режисерської та драматургічної діяльності М. Старицького в останні роки життя (1891–1898 рр.).

Список посилань

- Антонович, Д. (2003). *Триста років українського театру. 1619–1919*. Київ: ВІП.
- Валуца, С. (2015). Михайло Старицький та Марко Кропивницький: взаємовплив на розвиток театального мистецтва в Україні у другій половині XIX століття. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого: збірник наукових праць*, 17, 58–59.
- Гранат, О. Б. (2009). Музично-професійний рівень виконавців — головний чинник розвитку жанру української музичної драми. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: збірник наукових праць*, 22, 342–347.
- Мар'яненко, І. О. (1951). *Минуле українського театру: зустрічі, творча праця*. Київ: Мистецтво.

- Поліщук, В. (2008, 6 березня). Лицарі Мельпомени: Михайло Старицький і Марко Кропивницький: до історії взаємин. *Літературна Україна*.
- Станішевський, Ю. (2006). Український театр кінця XIX — початку XX століть: проблеми синтетичної природи і становлення національного режисерського мистецтва. *Нариси з історії театрального мистецтва України XX століття* (с. 11–80). Київ: Інтертехнологія.
- Старицька-Черняхівська, Л. М. (2000). Двадцять п'ять років українсько-го театру (Спогади та думки). *Вибрані твори. Драматичні твори. Проза. Поезія. Мемуари* (с. 630–740). Київ: Наукова думка.
- Старицький, М. (1965). *Твори* (Т. 8). Київ: Дніпро.
- Стеценко, Л. Ф. (1969). Драматургія М. П. Старицького. В. С. Буряк, О. Є. Засенко та ін. (Ред. колегія), *Історія української літератури* (Т. 4, кн. 2, с. 327–359). Київ: Наукова думка.

References

- Antonovych, D. (2003). *Three hundred years of Ukrainian theater. 1619-1919*. Kyiv: VIP. [In Ukrainian].
- Valuca, S. (2015). Mikhail Staritsky and Marco Kropivnitsky: Interacting with the development of theatrical art in Ukraine in the second half of the XIX century. *Scientific herald of the I. K. Karpenko-Karyi Kyiv National University of Theater, Cinema and Television: collection of scientific works*, 17, 58-59. Kyiv. [In Ukrainian].
- Garnet, O. B. (2009). The musical and professional level of performers is a major factor in the development of the genre of Ukrainian musical drama. *Actual problems of history, theory and practice of artistic culture: a collection of scientific works*, 22, 342-347. National Academy of Leaders of Culture and Arts, Kyiv. [In Ukrainian].
- Marianenko, I. O. (1951). *The past of Ukrainian theater: meetings, creative work*. Kyiv: Mystetstvo. [In Ukrainian].
- Polishchuk, V. (2008, March 6). The Knights of Melpomene: Mykhailo Starytsky and Marko Kropyvnytskyi: to the history of relationships. *Literary Ukraine*. [In Ukrainian].
- Stanishevskiy, Yu. (2006). Ukrainian Theater of the late 19th — early 20th Centuries: problems of synthetic nature and the formation of the national director's art. *Essays on the history of theatrical art Ukraine of the twentieth century* (pp. 11-80). Kyiv: Intertechnology. [In Ukrainian].
- Staritskaya-Chernyakhivska, L. M. (2000). Twenty five years of Ukrainian theater (Memoirs and Thoughts). *Selected Works. Dramatic works. Prose. Poetry. Memoirs* (pp. 630-740). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
- Starytsky, M. (1965). *Works* (Vol. 8). Kyiv: Dnipro. [In Ukrainian].
- Stetsenko, L. F. (1969). Dramaturgy of M. P. Starytsky. V. S. Buryak, O. E. Zasenka [and others] (Editorial Board), *History of Ukrainian Literature* (Vol. 4, p. book 2, p. 327-359). Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].

Надійшла до редколегії 26.04.2018 р.